

Michał Bzinkowski
Instytut Filologii Klasycznej
Uniwersytet Jagielloński

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Michał Bzinkowski

2. Posiadane dyplomy/stopnie naukowe:

- 2003 - doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Klasycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, na podstawie rozprawy pt. *Mit antyczny w poezji Jorgosa Seferisa*; promotor - prof. dr hab. Kazimierz Korus; recenzenci - prof. dr hab. Stanisław Stabryła, prof. dr hab. Małgorzata Borowska;
- 1999 - magister filologii klasycznej Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Klasycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, na podstawie pracy magisterskiej pt. *Astronomia u Homera*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Kazimierza Korusa.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- 2006 - nadal Instytut Filologii Klasycznej UJ (adiunkt, Zakład Bizantynistyki i Neogrecystyki)
- 2003-2006 Instytut Filologii Klasycznej UJ (asystent, Katedra Filologii Greckiej)
- 2001-2006 Instytut Historii UJ (wykładowca, umowa o dzieło)
- 2004-2006 Wydział Polonistyki UJ (lektor, umowa o dzieło)

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

Monografia pt. *Masks of Charos in Modern Greek Demotic Songs - Sources, Representations and Context* (*Maski Charosa w nowogreckich pieśniach ludowych - źródła, przedstawienia, kontekst*)

b) (autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzent wydawniczy):

Michał Bzinkowski, *Masks of Charos in Modern Greek Demotic Songs - Sources, Representations and Context*, Jagiellonian University Press 2017, ss. 174, ISBN: 978-83-233-4330-1. Recenzent wydawniczy: dr hab. Dariusz Brodka, prof. UJ.

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Przedmiotem monografii jest postać Charosa (Χάρος, Χάρωντας), personifikacji śmierci, należąca do ludowej mitologii współczesnej Hellady i znana w całym świecie greckim, włączając Cypr i region Pontu. Badaniami objęte zostały nowogreckie pieśni ludowe (demotyczne, gminne - δημοτικά τραγούδια), zwłaszcza pieśni żałobne (*miroloja* - μοιρολόγια), pieśni umownie zaliczane do cyklu "o Charosie i Świecie Podziemnym" (Του Χάρου και του Κάτω Κόσμου), a także częściowo pieśni należące do tzw. cyklu akrytyckiego (ακριτικά τραγούδια) o domniemanej proveniencji bizantyńskiej.

Głównym celem pracy jest charakterystyka różnych przedstawień Charosa w pieśniach ludowych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na złożoność jego wyobrażeń oraz kwestię ich ewentualnych źródeł pochodzenia w tradycjach innych niż grecka. W

związku z tym głównym zadaniem było ustalenie kategoryzacji najbardziej nośnych i najpopularniejszych przedstawień Charosa, ich egzemplifikacja na podstawie XIX i XX w. zbiorów pieśni ludowych, ukazanie ich w szerszym kontekście historyczno-literackim oraz w niektórych przypadkach w perspektywie religioznawczej i mitologicznej.

Wobec braku normatywnej edycji nowogreckich pieśni ludowych, wybranie reprezentatywnych przykładów dla egzemplifikacji najbardziej utrwalonych wyobrażeń Charosa narażało sporo trudności metodologicznych, związanych nie tylko z wariantowością przedstawień Charosa w zależności od lokalnej wersji danej pieśni, ale zwłaszcza z obfitością materiału komparatystycznego i koniecznością ograniczenia się w doborze przykładów.

Bazą źródłową stały się XIX i XX w. antologie pieśni, zarówno obejmujące swoim zasięgiem cały obszar kulturowy Grecji (Saunier [1999], *Elliniká Dimotiká Tragoúdia* [1947, t.1], Ioannou [1994], Motsios [1995], Petropoulos [1958-1959], t.2), jak i uwzględniające wyłącznie lokalne warianty pieśni (m.in. Kougeas [2000], Pasayanis [1928] - półwysep Mani; Detorakis [1976], Kriaris [1920] - Kreta; Daraki [1972] - Lesbos; Gneutos [1980] - Rodos; Kapsalis [2003], Katsalidas [2001] - północny Epir; Kondomichis [1985], Sklavenitis [2012] - Lefkada; Nimas [1981] - Tesalia; Paktitis [1989] - Kerkyra; Makris [1983] - Dodekanez; Sakellarios [1868, 1891] - Cypr).

Należy nadmienić, że jest to pierwsza w literaturze światowej monografia poświęcona wyłącznie postaci Charosa oparta na tak różnorodnej bazie źródłowej i odnosząca się do szerokiego spektrum kultury Grecji nowożytnej z uwzględnieniem międzykulturowości tradycji nowogreckiej z racji uwarunkowań geograficzno-historycznych. W dotychczasowej literaturze przedmiotu próżno szukać prób ujęcia całości fenomenu Charosa z pieśni ludowych. Wielorakość jego wyobrażeń sprawiła, że badacze koncentrowali się wyłącznie na wybranych aspektach jego postaci w kontekście ciągłości kultury helleńskiej (Schmidt, Hesseling, Alexiou), możliwych konotacjach historycznych (Saunier) czy w ujęciu antropologicznym, jako komponencie lamentacji żałobnych (Alexiou).

Monografię otwiera przedmowa, w której skrótowo przedstawiona została kwestia stereotypowego postrzegania nowogreckiego Charosa przez tradycję zachodnioeuropejską, gdzie jego imię wywołuje jednoznaczne skojarzenia ze starożytnym Charonem.

Rozdział I (Chapter I. Sources) podzielony został na dwie części. W pierwszym z nich (Folk songs in nineteenth- and twentieth-century Greece) przedstawiam początki badań nad greckim folklorem w kontekście europejskiego romantyzmu, podkreślając dominację w przypadku greckim tzw. modelu archeologicznego (Herder) z predylekcją do faworyzowania klasycznej przeszłości Hellady. Zwracam także uwagę na specyfikę greckiego modelu, z jednej strony w kontekście politycznym, jako reakcji przeciwko znanej teorii Fallmerayera (1830), z drugiej zaś w podejściu do tekstów folkloru jako tekstów pisanych, tym samym pozbawiając ich kontekstu performatywnego i traktując podobnie jak teksty klasyczne, wymagające emendacji i ustalenia jednej, wspólnej wersji (Fauriel, Passow, Politis). W rozdziale tym wymienione zostały także najważniejsze XIX w. zbiory greckich pieśni ludowych, z wyszczególnieniem pierwszych kompilacji zawierających zapisy pieśni z poszczególnych regionów Grecji z II poł. XIX w. (Sakellarios, Sathas-Legrand, Jeannarakis), a także najbardziej reprezentatywnych zbiorów XX w. (Kougeas, Saunier).

W drugim z podrozdziałów staram się skonfrontować różne propozycje klasyfikacji nowogreckich pieśni ludowych z kategorią pieśni znanych jako "Pieśni o Charosie i Świecie Podziemnym" oraz innych pieśni, w których występuje personifikacja śmierci. Analiza pokazuje, że autorzy zarówno XIX w. jak i XX w. antologii traktują pieśni, w których pojawia się Charos, w sposób niejednoznaczny, nie zawsze kategoryzując je do jednej grupy tematycznej. Ponadto, co warto zauważyć, Charos występuje nie tylko w utworach sklasyfikowanych pod jego imieniem, ale stanowi istotny komponent m.in. niektórych pieśni żałobnych czy także pieśni akrytyckich.

Rozdział II monografii obejmuje kolejno: 1) opis wizji Zaświatów (Κάτω Κόσμος) w pieśniach ludowych w kontekście m.in. recepcji archaicznych greckich wyobrażeń eschatologicznych i konceptu "śmierci neutralnej"; 2) przedstawienia Charosa utrwalone

we frazeologii języka nowogreckiego; 3) ogólną językową charakterystykę Charosa, uwzględniającą występujące w pieśniach ludowych typowe czasowniki określające jego aktywność oraz najczęściej używane epitety; 4) specyficzne, bardziej rozbudowane przedstawienia Charosa wraz z próbą ich korelacji z ewentualnym źródłem proveniencji m.in. w tradycji zachodnioeuropejskiej: a) Myśliwy, Czarny jeździec; b) Żniwiarz; c) Obwoźny handlarz.

Dla zbadania ewentualnych źródeł proveniencji celowe było ukazanie Charosa w szerszym kontekście literackim, zwłaszcza w odniesieniu do tekstów powstałych w okresie tzw. *renesansu kretańskiego* (XVI-XVII w.), prądu kulturowego rozwijającego się na Krecie pod wpływem zachodnioeuropejskim (Kreta była pod panowaniem Wenecjan do 1669 roku). W toku badań komparatystycznych analizie poddane zostały m.in. stosunkowo rzadkie w tekstach folkloru wyobrażenia Charosa z kosą, których obecność na Krecie i na wyspach jońskich pozwoliła postawić hipotezę, że wywodzą się one od średniowiecznych przedstawień znanych z Europy Zachodniej. W związku z tym, że postać Charosa związana jest ściśle ze sferą eschatologii indywidualnej, konieczne było także sięgnięcie po odniesienia do dawniejszych, pogańskich elementów związanych z wyobrażeniami zaświatowymi oraz ich konfrontacja z wątkami chrześcijańskimi odziedziczonymi po Bizancjum, obecnymi w greckim prawosławiu. Niejednokrotnie, dla egzemplifikacji nośnych wyobrażeń Charosa z pieśni ludowych sięgnięto także do analogicznych przekazów etnograficznych, w których respondenci wymieniają jego postać jako personifikację śmierci.

W rozdziale III pracy zaprezentowane zostały różnorodne aspekty przedstawień Charosa, wymagające ukazania ich w szerszym kontekście kulturowym, biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne, interkulturowość, a także archetypiczność pewnych wyobrażeń. Rozdział ten obejmuje także relacje Charosa z innymi osobami z mitologii ludowej, funkcjonującymi w sferze eschatologicznej. Do tego typu złożonych przedstawień zaliczyłem: a) archetypiczny motyw zapasów ze Śmiercią-Charosem (*charopalema*); b) obecność chrześcijańskich aniołów i elementów prawosławnych wywodzących się z Bizancjum w kontekście eschatologii nowogreckich pieśni; c) motyw

"procesji Charosa" ze zmarłymi (lądem i na statku); d) motyw Charosa-budowniczego (ogrodu, wieży itd.); e) obecność matki lub żony Charosa (Charissa, Charondissa) oraz jego dzieci (Charopoula); f) archetypiczny motyw zaślubin ze Śmiercią-Charosem.

Przyjęty przeze mnie model prezentacji materiału, dzięki analizie porównawczej poszczególnych motywów występujących w różnych pieśniach, pozwolił mi na postawienie wniosków związanych z nośnością pewnych wyobrażeń na temat Charosa o charakterze panhelleńskim oraz ze sporadycznością innych przedstawień, ograniczonych zwykle do jednego kręgu geograficznego. Zastosowana metodologia umożliwiła także postawienie hipotezy, że pewne rzadkie przedstawienia (np. motyw statku umarłych), w moim przekonaniu, nie mają nic wspólnego z postacią Charosa-Śmierci, a stanowią jedynie grecką adaptację znanych z Europy Zachodniej opowieści ludowych.

Niniejsza monografia, której osią jest postać Charosa, dowodzi, że nie da się badać ludowej tradycji greckiej, a zwłaszcza tekstów pieśni demotycznych, uwzględniając jedynie kontekst folklorystyczny. Tylko ujęcie interdyscyplinarne, obejmujące kontekst historyczny, literacki oraz - w kilku przypadkach - także religioznawczy (prawosławie, angelologia) oraz mitologiczny (konceptualizacja zaświatów, motywy katabatyczne), wydaje się zasadne merytorycznie, co starałem się udowodnić w poszczególnych rozdziałach. Ponadto, jak pokazała analiza motywów "orszaku Charosa", "Charosa budowniczego" czy "zaślubin z Charosem", wzięcie pod uwagę wyłącznie perspektywy historycznej (Saunier) i próba interpretacji poszczególnych motywów uwarunkowaniami historycznymi Hellady, pozbawiając wyżej wymienione motywy perspektywy mitycznej, a co za tym idzie ich archetypiczności, wydaje się zupełnie chybione.

Monografia jest ważnym uzupełnieniem badań nad diachronicznym wymiarem kultury greckiej i znajdzie zastosowanie nie tylko dla badaczy wzajemnych związków między starożytną Grecją, Bizancjum i kulturą nowogrecką, dla filologów klasycznych i nowogreckich oraz bizantynistów, a z pewnością także dla religioznawców oraz dla wszystkich zainteresowanych kulturą ludową Grecji nowożytnej w kontekście jej miejsca na Bałkanach. Ponadto, warto wspomnieć, że praca ta może być także przyczynkiem do

szerszych badań nad ludowymi konceptami eschatologii indywidualnej, odsyłającej do najbardziej archaicznych, archetypicznych konceptów związanych z wierzeniami zaświatowymi.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych:

a) Badania nad nowogreckimi pieśniami ludowymi

Napisanie monografii "Masks of Charos" poprzedziły wieloletnie badania nad nowogreckimi pieśniami ludowymi, zwłaszcza w kontekście konceptualizacji śmierci, eschatologii indywidualnej oraz wyobrażeń zaświatowych obecnych w pieśniach żałobnych (*miroloja*). Temu zagadnieniu poświęciłem liczne artykuły, (II.A.1; II.A.2; II.A.4; II.B.2; II.B.4; II.B.8; II.B.10¹), z których część wykorzystałem w niniejszej monografii (II.A.4; II.B.2 ze zmianami oraz II.B.4 - fragmentarycznie część analityczną mojego autorstwa). Oprócz postaci Charosa badałem także m.in. symbolikę ptaków w kontekście pieśni funeralnych (II.A.2), paralele pomiędzy elementami *katabazy* w XII w. bizantyńskiej satyrze "Timarion" a późniejszą tradycją ludową (II.A.1), kwestię recepcji archaicznych wyobrażeń zaświatowych (II.A.4) oraz obecność elementów prawosławnych w pogańskiej eschatologii pieśni (II.B.2). Wygłosiłem także wiele referatów na ten temat podczas międzynarodowych konferencji i odczytów, krajowych i zagranicznych, podczas których wielokrotnie miałem możliwość przedyskutowania badanych kwestii z zagranicznymi specjalistami w tym zakresie. Do najważniejszych moich wystąpień w obrębie tej problematyki należą referaty: *Personifikacja śmierci - postać Charosa w nowogreckiej tradycji ludowej*, wygłoszony w Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), w

---

¹ Numeracja odnosi się do pozycji wymienionych w "Wykazie opublikowanych prac naukowych lub twórczych prac zawodowych albo dokumentację dorobku artystycznego wraz z zapisem dzieł artystycznych odpowiednim ze względu na rodzaj dzieła i dokumentacją ich publicznej prezentacji, w formie papierowej i elektronicznej, z uwzględnieniem wymagań określonych w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz. U. nr 196, poz. 1165)"

Krakowie 17.05.2016; *Birds in the Underworld - eschatology of Modern Greek folk songs* oraz *From the Ferryman of the Dead to the Angel of Death. Metamorphoses of Charon in Greek Culture*, wygłoszone podczas pobytów na Uniwersytecie św. Cyryla i Metodego w Skopje (kwiecień 2012 i listopad 2010).

Na temat postaci Charosa wygłosiłem także odczyty na dwóch Europejskich Kongresach Studiów Nowogreckich (Grenada 2010 i Saloniki 2014), międzynarodowej konferencji w Poznaniu (2014) oraz Brnie (2010). Podczas międzynarodowej konferencji w Skopje (2016) wygłosiłem także referat na temat roli Michała Archaniola jako *psychopompos* w tradycji bizantyńskiej i nowogreckiej oraz jego relacji do postaci Charosa. Szczegółowy wykaz moich wystąpień konferencyjnych znajduje się w „Wykazie opublikowanych prac naukowych” (II.I.1-10).

b) Studia nad różnymi aspektami literatury nowogreckiej

Badania nad literaturą nowogrecką podjęte podczas studiów doktoranckich, których owocem była praca doktorska pt. „Mit antyczny w poezji Jorgosa Seferisa” (2003), koncentrowały się na recepcji antyku w literaturze nowogreckiej, problematyce mitu antycznego i jego recepcji w liryce greckiej XIX i XX w. oraz na różnych aspektach twórczości pierwszego greckiego laureata literackiej Nagrody Nobla (1963), Jorgosa Seferisa (1900-1971). Powyższym zagadnieniom poświęciłem kilka artykułów w czasopismach krajowych i zagranicznych (II.A.5; II.A.6; II.A.7; II.B.12;). W badaniach nad literaturą nowogrecką zająłem się także problematyką obecności Cypru w twórczości kilku najwybitniejszych poetów i prozaików nowogreckich (Seferis, Ritsos, Kawafis, Kazantzakis; II.B.5) oraz analizowałem ideę wolności w kontekście greckiej wojny o niepodległość w "Hymnie do Wolności" Dionizjosa Solomosa (II.B.15). Wyżej wymienionym zagadnieniom poświęciłem kilka wystąpień konferencyjnych i odczytów.

Wygłosiłem m.in. referat *Odyseja Nikosa Kazantzakisa – interpretacja* podczas posiedzenia Komisji Filologii Klasycznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie

(29.04.2014) a także odczyt: *Motyw towarzyszy Odysa w poezji Jorgosa Seferisa*, na zebraniu Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filologicznego (02.03.2004).

W czasie wystąpień na konferencjach krajowych i zagranicznych poruszałem m.in. kwestię recepcji Homerowej *Odysei* w dziele Nikosa Kazantzakisa (Gdańsk 2013), zagadnienie recepcji postaci Penelopy w XX w. poezji greckiej (Katowice 2013), problematykę odniesień do Cypru w twórczości Jorgosa Seferisa (Warszawa 2012) oraz ideę wolności w „Hymnie do Wolności” Dionizjosa Solomosa (Kraków 2003). Szczegółowy wykaz wystąpień konferencyjnych znajduje się w „Wykazie opublikowanych prac naukowych” (II.I.1-10).

d) Przekładoznawstwo i język nowogrecki:

W ramach studiów nad językiem nowogreckim opublikowałem artykuł na temat dialektologii nowogreckiej (II.B.14) oraz obszerne rozmówki greckie zawierające szkic obejmujący najważniejsze zagadnienia fleksji gramatyki nowogreckiej (III.I.3).

Do ważnego obszaru moich badań zaliczam także pracę translatorską, której poświęciłem jeden artykuł komparatystyczny, szczegółowo omawiający wszystkie polskie przekłady "Itaki" Konstandinosa Kawafisa (II.A.3). Ponadto, opublikowałem liczne przekłady poezji i prozy nowogreckiej, w większości po raz pierwszy tłumaczonej na język polski (III.I.1-2; III.I.18-76). Do najważniejszych moich dokonań translatorskich w tym zakresie zaliczam przekłady: powieści "Pandemonium" Kostasa Akrivos (III.I.1), tomu poetyckiego "Czasowniki" Pandelisa Boukalasa (III.I.2) oraz wybranych utworów Jorgosa Seferisa (III.I.40-48), Nikosa Kazantzakisa (III.I.18-21), Kiriakosa Charalambidisa (III.I.26-39) oraz Janisa Ritsosa (III.I.52-63).

Istotną częścią mojej pracy translatorskiej był także przekład i opracowanie wybranych greckich tekstów źródłowych istotnych dla greckiego prawosławia (Gennadios

e) Prace na temat archaicznej literatury greckiej

Zainteresowania badawcze wyznaczone już na wczesnym etapie pracy naukowej przez pracę magisterską poświęconą astronomii w eposach Homerowych, zaowocowały także kilkoma artykułami na temat kosmologii, Homeryckich porównań, symboliki ciał niebieskich oraz zagadnienia konceptualizacji czasu w eposach (II.B.9; II.B.13; II.B.16; II.B.17; II.B.19). Zainteresowania archaiczną eschatologią grecką oraz jej późniejszą recepcją w Bizancjum i ludowej kulturze Grecji nowożytnej stały się także punktem wyjścia do napisania artykułu na temat eschatologii indywidualnej w archaicznej literaturze greckiej (II.B.11). Kwestię kosmologii eposów Homerowych zaprezentowałem także w referacie *Opis świata w „Iliadzie” i „Odysei”. W poszukiwaniu genezy Homerowej Kosmologii*, wygłoszonym na zebraniu Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filologicznego 14.06.2005.

Reasumując, moja praca badawcza, w której łączę zainteresowania filologiczne, literackie i kulturoznawcze, obejmuje szerokie spektrum zagadnień związanych z kulturą helleńską w jej aspekcie diachronicznym, od starożytności, przez średniowieczne Bizancjum aż do Grecji nowożytnej. Badając ciągłość kultury greckiej w jej różnorodnych aspektach, zwracam szczególną uwagę na recepcję i nośność kulturową pewnych idei, metamorfozy, jakim podlegał przez wieki język grecki oraz wyjątkowość nowogreckiej tradycji, wciąż mało znanej i rzadko obecnej w dyskursie naukowym.

